

SOCIÁLNÍ POLITIKA 2024 BUDOUCNOST A PROMĚNY TRHU PRÁCE

SOCIAL POLICY 2024 THE FUTURE AND TRANSFORMATION OF THE LABOR MARKET

VLADIMÍR BARÁK,
VOJTĚCH KREBS (EDS.)

SOCIÁLNÍ
POLITIKA
2024

SBORNÍK VĚDECKÝCH TEXTŮ
Z MEZINÁRODNÍ KONFERENCE SOCIÁLNÍ POLITIKA 2024

ANTHALOLOGY OF CONTRIBUTIONS
OF THE SOCIAL POLICY 2024 INTERNATIONAL CONFERENCE

Národohospodářská fakulta VŠE v Praze a Nakladatelství Oeconomica
Praha 2025

NÁRODO
HOSPODÁŘSKÁ
FAKULTA
VŠE V PRAZE

SOCIÁLNÍ POLITIKA 2024
Budoucnost a proměny trhu práce

SOCIAL POLICY 2024
The Future and Transformation
of the Labor Market

VLADIMÍR BARÁK, VOJTĚCH KREBS (EDS.)

SBORNÍK VĚDECKÝCH TEXTŮ
Z MEZINÁRODNÍ KONFERENCE SOCIÁLNÍ POLITIKA 2024

ANTHALOGY OF CONTRIBUTIONS
OF THE SOCIAL POLICY 2024 INTERNATIONAL CONFERENCE

Národohospodářská fakulta VŠE v Praze a Nakladatelství Oeconomica
Praha 2025

ZÁŠTITU NAD KONFERENCÍ PŘEVZAL

Ing. et Ing. Jan Skopeček, Ph.D.

Místopředseda Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky
Deputy Speaker, Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic

HLAVNÍ SPONZOR

Sponzor

SBORNÍK RECENZOVALI:

Mgr. Vladimír Barák

Ing. Lucia Bartůsková, Ph.D.

Ing. Petr Brabec, Ph.D.

prof. Ing. Vojtěch Krebs, CSc.

Za obsah příspěvků, původnost a literární citace odpovídají výhradně autoři jednotlivých příspěvků. Prezentované texty lze přetiskovat pouze se svolením Katedry hospodářské a sociální politiky NF VŠE v Praze.

© Vysoká škola ekonomická v Praze, Nakladatelství Oeconomica – 2025

ISBN 978-80-245-2561-7 (print)

ISBN 978-80-245-2562-4 (on-line)

www.socialni-politika.cz

OBSAH

- 11 Disponuje trh práce potrebnými zručnosťami v požadovanej kvalite a kvantite?**
Ing. Roman Klimko, PhD.
- 19 Vybrané teoretické prístupy manažmentu domácnosti vo vzťahu k neplatenj práci**
Ing. Ján Kollár, PhD.
- 28 Riešia sociálne podniky nezamestnanosť v menej rozvinutých okresoch na Slovensku?**
Ing. Andrea Lelovics, MBA
- 37 Úskalí Draghiho zprávy**
doc. PhDr. Ing. Marek Loužek, Ph.D.
- 45 Reflexia neplatenj práce v domácnostiach v pred a post covidovom období**
doc. PhDr. Miriam Martinkovičová, PhD.
JUDr. Jana Bedlovičová, PhD.
- 55 Čas dochádzania do a zo zamestnania ako determinant subjektívneho well-beingu zamestnaných osôb**
Ing. Barbora Mazúrová, PhD.
Ing. Ján Kollár, PhD.
Ing. Martina Chrančoková, PhD.
- 66 Rodiče na trhu práce – oříšek pro sociální politiku**
doc. Ing. Jan Mertl, Ph.D.
- 77 Srovnání adaptivních a racionálních očekávání na trhu práce: chování spotřebitelů v generaci X a generaci Z**
Ing. Alex Mičáň
- 88 Celkové očekávané ekonomické náklady vysokoškolského vzdělávání studentů v České republice v roce 2022**
Ing. Jáchym Novotný
- 98 Vliv automatizace a digitalizace na zaměstnatelnost starších pracovníků v ČR a Itálii: demografické výzvy a strategie podpory**
Ing. Petra Prošková
- 110 Vplyv fiktívnych živností na sociálno-ekonomickú situáciu v Slovenskej republike**
doc. Ing. Peter Sika, Ph.D.
- 120 Rodový rozdiel v odmeňovaní na trhu práce v podmienkach SR**
doc. Ing. Silvia Šipikalová, PhD.
- 126 Asociální sociální pojistné**
prof. Ing. Jaroslav Vostatek, CSc.
- 135 Pandemie covid-19 a genderová segregace na českém trhu práce**
Ing. Zdenka Vostrovská, CSc.
Ing. Markéta Soustružníková

REFLEXIA NEPLATENEJ PRÁCE V DOMÁCNOSTIACH V PRED A POST COVIDOVOM OBDOBÍ

REFLECTION ON UNPAID WORK IN HOUSEHOLDS IN THE PRE-AND POST-COVID PERIOD

Miriam Martinkovičová, Jana Bedlovičová

Abstrakt

Výskumy neplatenej práce v domácnostiach sa zameriavajú na rôzne kontexty jej výskytu, analyzujú ekonomické a neekonomické determinanty, kultúrno-historické pozadie, rodovú podmienenosť, vzájomné presahy rodinného a pracovného prostredia, využívanie flexibilných foriem práce, nerovnosti v odmeňovaní či ovplyvňovanie kariérnej orientácie predovšetkým u žien. Nové dimenzie do skúmania tejto problematiky vniesla pandémia Covid-19, postcovidová éra ale tiež nové prístupy k neplatenej práci, ktorá nezohľadňuje len rodové hladisko. V poslednom období sa objavujú štúdie, ktoré zameriavajú svoju pozornosť na konkrétne formy neplatenej práce v zmysle využívania psychických a duševných dispozícií jej vykonávateľov. Experti hovoria o kognitívnej, duševnej a emocionálnej neplatenej práci, aplikujú manažérske prístupy pri jej vykonávaní. Článok ponúka komparáciu rozsahu, foriem a postojov k neplatenej práci pred pandémiou Covid-19 a v postcovidovej ére, prezentuje najnovšie trendy jej skúmania a vplyv tohto fenoménu na kvalitu rodinného života a manažment domácností.

Kľúčové slová: neplatená práca, rodina, rodové stereotypy, manažment domácností

JEL kódy: A13, D13, J38

Abstract

Research on unpaid work in households focuses on different contexts of its occurrence, analysing economic and non-economic determinants, cultural and historical background, gender conditioning, the intersection of family and work environments, the use of flexible forms of work, wage inequalities, and the influence of career orientation, especially for women. The COVID-19 pandemic, the post-Covid era, and new approaches to unpaid work, which do not only take gender into account, have brought new dimensions to the study of this issue. Recently, studies have been appearing that focus their attention on specific forms of unpaid work in the sense of exploiting the psychological and mental dispositions of its performers. Experts talk about cognitive, mental, and emotional unpaid work, applying managerial approaches to its implementation. The article compares the extent, forms, and attitudes towards unpaid work before the Covid-19 pandemic and in the post-Covid era, presenting recent

trends in its study and the impact of this phenomenon on the quality of family life and household management.

Keywords: unpaid work, family, gender stereotypes, household management

JEL codes: A13, D13, J38

Úvod

Existencia neplatennej práce v domácnostiach je svojím spôsobom paradoxný fenomén. Väčšina odbornej aj laickej verejnosti ho vníma a eviduje ako súčasť všeobecnej charakteristiky života domácností. Časť spoločenskovedne orientovanej komunity dokonca akceptuje prirodzenú a nevyhnutnú mieru jej výskytu v rodinnom prostredí. Neplatená práca je svojou podstatou, formami výskytu a neziskovým charakterom v ekonomickom slova zmysle ťažko identifikovateľná a kvantifikovateľná. Pritom má rozsiahle makroekonomické aj mikroekonomické dôsledky. Predstavuje významnú časť ekonomiky, ktorej hodnota zvyšuje jej celkový výstup a pritom jej objem nie je zachytený v makroekonomickom ukazovateli HDP. Súhrnne povedané, z makroekonomického pohľadu predstavuje neplatená práca hodnotu rovnako, ako práca platená, len s tým rozdielom, že jej rozsah nie je započítaný do výkonu národnej ekonomiky.

Čo sa týka jej samotného vymedzenia, najčastejšie sa pod pojmom neplatená práca rozumejú všetky ľudské činnosti považované za prácu (t. j. produktívne činnosti), za ktoré jednotlivec nedostáva mzdu a tieto činnosti vynakladá na zachovanie životného priestoru, na správu osobných vzťahov a na nákup a transformáciu komodít používaných v rámci rodiny ako doplnok k verejným statkom (Antonopoulos, Hirway, 2010). Štúdia z roku 2015 odhaduje, že do roku 2025 hodnota neplatennej práce vykonávanej ženami podporí globálne HDP až do výšky 10 miliárd dolárov ročne, čo predstavuje približne 13 % svetového HDP (Samman et al., 2016). Neplatená práca sa svojimi konzekvenciami dotýka nielen produkcie tovarov a služieb, ktoré neprechádzajú trhom, ale má svoje významné kultúrno-historické, sociálno-ekonomické, politické, rodové a etické dimenzie.

Z hľadiska merania rozsahu neplatennej práce, existuje relatívne zjednotená platforma na sledovanie jej výskytu v jednotlivých krajinách, ktorou sú pravidelné výberové prieskumy štatistického zisťovania využitia času TUS (Time Use Survey). Ďalším zdrojom údajov, ktorý sa v súvislosti s výskumom neplatennej práce používa v rámci Európskej únie je HETUS (Harmonised European Time Use Survey), v prípade krajín OECD je to napríklad výskum Society at a Glance – OECD Social Indicators. Medzi využívané zdroje údajov o neplatennej práci patria tiež realizované sociologické výskumy (Quality of Life Survey, International Social Survey Programme, European Value Study, Women in World – trends and Statistics), v rámci ktorých sa údaje o neplatennej práci dajú vygenerovať z množstva iných premenných, ktorým sa tieto širšie orientované výskumy primárne venujú. Najnovšie dáta získané v rámci HETUS 2020 budú dostupné až v roku 2027. Slovenská republika sa doteraz do tohto zisťovania nezapojila, preto v štúdiu prezentujeme výsledky reprezentatívnych

výskumov uskutočnených kolektívom autorov EF UMB v Banskej Bystrici, ktoré ich kontinuálne uskutočňujú od roku 2010 dodnes prostredníctvom viacerých na seba naväzujúcich grantových schém. Zároveň prinášame výsledky analýz Inštitútu pre výskum rodiny a práce v Bratislave, ktorý získal originálne dáta o neplatennej práci priamo počas pandémie Covid-19.

Neplatená práca v domácnostiach pred pandémiou Covid-19

Pôvodne boli jednotlivé druhy neplatennej práce rozdelené na dve základné kategórie, osobné služby a služby pre domácnosť. Súčasný výskum používa označenie neplatená starostlivosť na opis priamej starostlivosti o osoby a opis prác v domácnosti pre rodinných príslušníkov a pre iné domácnosti. Typ domácnosti (s deťmi alebo bez detí) má rozhodujúci vplyv na rozsah neplatennej práce. Práve deti určujú čas, ktorý trávia jednotlivci v neplatennej práci a to hlavne v prípade detí do 6 rokov. Čím sú deti staršie, čas venovaný neplatennej práci u žien sa znižuje. Napriek tomu ale ženy žijúce s teenagermi a mladými dospelými neplatené pracujú stále viac ako ženy v partnerstve bez detí. Po odchode detí sa množstvo neplatennej práce vykonávanej ženami a mužmi znižuje a na dôchodku sa opäť mierne zvyšuje.

Vykonávanie neplatennej práce ako osobných služieb starostlivosti o rodinných príslušníkov je stereotypne asociované s rodovou rolou ženy, aj v reálnom živote sú to práve ony, kto v porovnaní s mužmi vykonáva neplatenú prácu v oveľa väčšej miere. Prieskumy využívania času dokazujú, že ženy na celom svete nesú primárnu zodpovednosť za neplatenú prácu v domácnosti. Celosvetovo je hlavnou príčinou, prečo ženy v produktívnom veku bývajú mimo pracovného trhu, neplatená práca starostlivosti, zatiaľ čo u mužov sú príčinami štúdium, choroba alebo zdravotné znevýhodnenie. V roku 2018 bolo vo svete 647 miliónov ľudí, ktorí sa venovali neplatennej práci starostlivosti na plný úväzok. Celosvetovo tak ide o najväčšiu skupinu ľudí na trhu práce, pričom väčšinu tohto počtu tvorili ženy, konkrétne 606 miliónov žien (94 %) (ILO, 2018). Táto skutočnosť prirodzene limituje kapacity žien zvýšiť počet hodín v platenej, formálnej práci.

Výsledky hlavného primárneho empirického zisťovania rozsahu neplatennej práce na Slovensku v roku 2012 ukazujú, že týždenný rozsah neplatennej práce bol v slovenských domácnostiach 25,8 hodín, čo je približne 3,7 hodín (222) minút denne. Zistené hodnoty sú porovnateľné s údajmi z iných členských štátov OECD. V 29 skúmaných krajinách ľudia trávia v priemere 3,4 hodiny vykonávaním neplatennej práce denne, čo v prepočte týždenne predstavuje 23,8 hodín. Slovensko sa tak v porovnaní celkového objemu neplatennej práce nachádza mierne nad priemerom štátov OECD. Podobné výsledky sú zaznamenané napríklad v Holandsku a na Novom Zélande. Zo stredo európskeho priestoru dosahuje veľmi podobné hodnoty denného objemu neplatennej práce napríklad Poľsko (229 minút). Treba však zdôrazniť, že medzi jednotlivými krajinami sú v tomto smere výrazné diferencie. Najviac času venujú neplatennej práci Mexičania (4,2 hodiny denne) a najmenej ľudia žijúci v Japonsku, Kórei a Číne (2,4 – 2,7 hodiny denne) (Kika, Martinkovičová, 2015).

Na základe výsledkov TUS môžeme konštatovať, že po celom svete bez výnimky, ženy vykonávajú väčšinu neplatennej práce starostlivosti, konkrétne 72,5 % celkového poskytovaného rozsahu. Naopak, priemerný príspevok mužov je o čosi viac ako

štvrtina celkového rozsahu neplatennej práce, a to 27,5 %. Žiadna z krajín zatiaľ nedosiahla rovnomerné rozdelenie neplatennej práce medzi ženami a mužmi. Neprekvapí, že najbližšie k tomu sú severné európske krajiny ako Švédsko, Nórsko a Dánsko, kde sa rozsah neplatennej práce vykonanej mužmi pohybuje nad 40 % (resp. 44,7 %, 43,9 % a 43,4 %), nasledované Kanadou, Fínskom a Estónskom (nad 39 %). Na druhej strane sú India, Kambodža, Pakistan a Mali s podielom pod 10 %. Dáta o využívaní času v krajinách, kde sa zbierali opakovane, naznačujú, že rodové rozdiely v čase, ktorý venujú neplatennej práci ženy a muži, sa vo väčšine krajín nevyrovnali a väčšinu práce stále robia ženy. Celosvetovo ženy venujú neplatennej práci v priemere 2,8-krát viac času ako muži. Európske ženy strávia 290 minút (4 hodiny a 50 minút) za deň domácimi prácami a starostlivosťou o deti, zatiaľ čo platená práca im zaberie menej ako tri hodiny za deň. Európski muži pracujú v platenej práci priemerne 4,5 hodiny denne a sú zapojení do domácich prác 2,5 hodiny za deň. Viaceré prieskumy odhalili, že rodové rozdiely vo vykonávaní neplatennej práce v Európe, definované priemerným počtom minút za deň, sa znižujú, ak sa vzdelanie žien a mužov zvyšuje (Kuruc et al., 2023).

Samotná problematika neplatennej práce je až prekvapujúco širokospektrálna. Identifikovať sa dá len na základe zohľadnenia množstva faktorov, ktoré oscilujú od historických, kultúrnych, demografických, rodových, sociálnych, psychologických, etických, ekonomických až po politické determinanty jej pretrvávania v súčasnosti. Inými slovami povedané, existencia jednotlivých foriem neplatennej práce v domácnostiach má svoje ekonomické ako aj mimoekonomické dimenzie. Vzájomné ovplyvňovanie sa týchto dvoch dimenzií neplatennej práce je evidentné a poskytuje dostatočný výskumný priestor zohľadňujúci uvedenú závislosť pre čo najkomplexnejšie pochopenie jej samotnej podstaty. Možno dokonca konštatovať, a realizované výskumy to potvrdzujú, že samostatne skúmať ekonomické a mimoekonomické determinanty neplatennej práce v domácnostiach ani nie je možné. Aj v prípade, že zameriame svoju pozornosť na čo najrealistickejší výpočet objemu jednotlivých druhov neplatennej práce v konkrétnom časovom intervale (deň, týždeň, sezóna) na domácnosť a využijeme k tomu adekvátne ekonometrické techniky a metódy, nevyhneme sa potrebe zohľadniť pritom typ domácnosti, počet členov domácnosti, vekovú štruktúru jej príslušníkov, generačné vzťahy vo vnútri rodiny, status aktivity jej jednotlivých príslušníkov, príjmovú kategorizáciu dospelých členov, počet vyživovaných detí až po umiestnenie domácnosti v mestskom či vidieckom prostredí prípadne regiónu.

Okrem týchto faktorov je tiež nevyhnutné brať do úvahy aj na prvý pohľad menej dôležité kritériá, ktoré však paradoxne objem neplatennej práce, rozsah jej výskytu a tendenciu jej pretrvávania v rodinách ovplyvňujú významnejšie, ako by sme predpokladali. Patria k nim motívy a dôvody vedúce k neplatennej práci, postoje k jednotlivým druhom neplatennej práce, podiel jednotlivých členov domácnosti na ich vykonávaní, rolové správanie a očakávania rodinných príslušníkov, zapájanie detí do domácich prác, medzigeneračné odovzdávanie skúseností, zachovávanie tradícií a zvykov vo vnútri rodinnej komunity, kreovanie a udržiavanie istej úrovne rodinnej intimity, dôvernosti, solidarity a vzájomnej pomoci, až po vytváranie sociálnych vzorcov správania a noriem ich rešpektovania a následného dodržiavania aj v širšom spoločenskom prostredí mimo rodiny (susedia, miestna komunita, škola, iné verejné, štátne a súkromné inštitúcie, pracovný kolektív). Všetky uvedené hľadiská a súvislosti pomáhajú poodhaliť a pochopiť každodenné rodinné rituály a postupy formovania, udržiavania a rozvíjania rodinného života a vzťahov medzi členmi domácnosti, čím zároveň dovoľujú spoznať

hĺbku a silu ukotvenia jednotlivých druhov neplatennej práce a predikovať možné perspektívy vývoja jej rozsahu a objemu v budúcnosti.

V tomto smere výskum realizovaný na Slovensku potvrdil (Sociológia, 2015), že motívy so sociálno - vzťahovým efektom ovplyvňujú neplatenú prácu v slovenských rodinách výraznejšie ako ekonomicko-finančné dôvody. Toto poznanie zväznamenňuje pretrvávajúce a silu socio-kultúrnych modelov výchovy a vzorov v rodine ako dôležitý faktor spolunažívania a kreovania kvality rodinného prostredia. Preto môžeme konštatovať i očakávať, že tieto motívy budú aj naďalej vykazovať prirodzenú tendenciu k zotrvačnosti, pretože kultúrne vzory a tradície reflektujú dlhodobější kultúrny horizont vývoja a sú samotným svojím zakotvením odolnejšie jednak voči vplyvom súčasnej kontroverznej (post)modernity, ako aj voči tlaku trhu, ktorý sa usiluje tzv. trhové diery v tomto smere kompenzovať svojou ponukou tovarov a služieb. Výsledky nedávnych postcovidových výskumov naznačujú, že tento trend je naďalej v rodinnom prostredí prítomný.

Covid-19 ako laboratórium pre výskum neplatennej práce

Paradoxne práve jednotlivé vlny lockdownu vytvorili jedinečnú príležitosť doslova globálne skúmať rodinné vzťahy a rodové stereotypy súvisiace s fungovaním domácností, manažovaním ich chodu vo vzniknutých neštandardných podmienkach. Sociálne výskumy priniesli naozaj vzácne, bezprecedentné zistenia. Väčšina z nich potvrdzuje jednoznačné znevýhodnenie a prehĺbenie rodovej nerovnosti v súvislosti s neplatenou prácou počas pandémie v tom zmysle, že rodiny boli počas výluk na celom svete obzvlášť zatažené zvýšeným množstvom úloh v domácnosti a starostlivosťou o deti a tieto úlohy boli nerovnomerne rozdelené medzi mužov a ženy, a to dôsledne v neprospech žien (Croda, Grossbard, 2021; Del Boca et al., 2020).

Podľa analýzy skúmajúcej život anglických rodín počas pandemických opatrení venovali rodičia starostlivosť o deti 9 hodín denne, pričom v porovnateľnom prieskume z rokov 2014–2015 to bolo 5 a pol hodiny denne. Rodičia pritom často vykonávali viac ako dve aktivity naraz (Andrew et al., 2020). Zabezpečenie rovnováhy medzi pracovným a osobným životom bolo v tomto období pre rodičov ťažkou úlohou. Rovnováha medzi prácou a ostatnými aspektmi osobného života má pritom významný vplyv na prežívanie rodiča a rodinnú pohodu. Podľa výskumu zo Singapuru, tí rodičia, ktorí uvádzali vyššiu mieru rovnováhy medzi pracovným a osobným životom a tiež vyššiu mieru podpory od partnera a zamestnávateľa počas karanténnych opatrení, zažívali menej rodičovského stresu a menej partnerských konfliktov (Chung et al., 2020).

Pandémia koronavírusu mala za následok tiež prehĺbenie rozdielov medzi mužmi a ženami a to hneď vo viacerých oblastiach života, vrátane zamestnanosti, miezd, domácich prác a starostlivosť o deti. U žien, najmä matiek, bol zaznamenaný výraznejší pokles duševného zdravia a blahobytu počas korona krízy. Okrem horšieho postavenia matiek na trhu práce, to spôsobilo najmä navýšenie povinností a to, že v porovnaní s otcami dávali pred prácou prednosť starostlivosť o deti a o domácnosť. Pracujúce matky počas pandémie častejšie prerušovali čas venovaný práci ďalšími aktivitami, vo väčšine prípadov starostlivosťou o deti, a celkovo venovali práci menej času ako muži. Podľa prieskumu rodičov z Anglicka, USA a Talianska (Biroli et al., 2020) bola

počas pandemických opatrení v mnohých rodinách starostlivosť o deti a o domácnosť naďalej výlučne v kompetencii žien, no celkovo narástol podiel rodín zdieľajúcich starostlivosť o deti a domáce práce. Z dát tiež vyplynulo, že s deľbou povinností súvisí vnímaná úroveň domáceho napätia a tiež hádky medzi partnermi, konkrétne v domácnostiach, kde sa zmenilo prerozdelenie povinností, sa partneri hádali viac, ako v tých domácnostiach, kde deľba práce ostala rovnaká ako pred pandémiou koronavírusu. V domácnostiach, kde si partneri delia domáce povinnosti a starostlivosť o deti, bola zaznamenaná nižšia miera domáceho napätia (Biroli et al., 2020).

Na Slovensku realizoval Inštitút pre výskum práce a rodiny v roku 2021 online prieskum v oblasti neplatenej práce. Z tohto covidového prieskumu vyplynulo, že respondentky, ktoré sa zúčastnili na prieskume, strávili v neplatenej práci 325 minút denne (5 hodín a 25 minút), čo predstavuje až 247 pracovných dní pri osemhodinovom pracovnom čase. Čiže o 37 dní viac ako je celosvetový priemer. Až 39,9 % respondentiek žien vykonávalo neplatené domáce práce počas pandémie COVID-19 ešte vo väčšej miere ako ich partneri/manželia. Rovnomernejšie si začalo rozdeľovať práce 18,4 % respondentiek a 20,5 % respondentov. Rovnako ako pred pandémiou si delilo práce 36,8 % respondentiek a 56,4 % respondentov (Kuruc et al., 2023).

Na druhej strane sú však dostupné aj výsledky výskumov, ktoré naznačujú, že ženy prijali túto zvýšenú záťaž ako samozrejmosť a vnímajú ju ako napĺňanie ideálov „intenzívneho materstva“. Dôkazom je výskum uskutočnený v Maďarsku a Rumunsku (Nagy et al., 2023), ktorý zisťoval, čo sa stalo s rodovo podmieneným rozdelením neplatenej práce a aké faktory vysvetľujú (neúspešné) opätovné vyjednávanie medzi rodičmi pracujúcimi na plný úväzok počas pandémie Covid-19. Výsledky ukazujú, že napriek nezvyčajnej situácii sa u väčšiny rodičov zachoval obvyklý model rozdelenia neplatenej práce. Aj keď boli ženy nespokojné a niekedy preťažené svojou pracovnou záťažou, väčšine matiek rozdelenie opatrovateľských povinností nevadilo. Výskumné zistenia prinášajú dôkazy o tom, že nedostatočná ochota a schopnosť matiek opätovne rokovať o rozdelení neplatenej práce v domácnosti bola determinovaná tak „zvnútra“, ako aj „zvonka“ domácnosti. Rodová povaha opatrovateľskej práce a intenzívnej rodičovskej starostlivosti a postavenie matiek na trhu práce vrátane flexibility ich zamestnania sú dva súbory vzájomne sa prelínajúcich faktorov, ktoré prispeli k nedostatočnej ochote žien spochybniť nerovnú deľbu reprodukčnej práce.

Trendy vývoja neplatenej práce v postcovidovom období

Rozpor medzi produktívnymi a reprodukčnými úlohami žien sa často rieši rôznymi formami flexibility práce, ktoré sa bežne hodnotia ako zlepšenie rovnováhy medzi pracovným a súkromným životom matiek. Dostupnosť flexibilných harmonogramov je však v jednotlivých socioprofesionálnych skupinách nerovnomerná a ich vplyv na postavenie matiek na trhu práce a ich blahobyt je dosť rozporuplný. Okrem toho je vnímanie žien, ktoré chcú pracovať flexibilne, hlboko ovplyvnené tradičnými očakávaniami spojenými so starostlivosťou a zvyčajne vedie k stigmatizácii flexibility (Chung, 2020) Negatívne postoje vyjadrené spolupracovníkmi voči flexibilne pracujúcim ženám vyplývajú zo všeobecnej predstavy o nezlučiteľnosti flexibility s neoliberálnou normou ideálneho pracovníka, ktorého odhodlanie a pracovná etika sú merateľné najmä pracovným časom a nepodmienenou disponibilitou. Ženy majú pritom veľmi porovnateľné ambície

čo sa týka kariérneho rastu či vedenia ľudí ako aj muži. Ani v záujme založiť si vlastný biznis výskumy nenaznačujú zásadné rozdiely medzi pohlaviami. V kariérnom raste im však najviac bráni strata flexibility, ako aj nedostatočná participácia ich partnerov v oblasti starostlivosti o deti a o domácnosť. No práve vzhľadom na nevyhnutnosť zosúladiť materstvo a starostlivosť o deti a domácnosť s kariérou, priznáva tlak byť ideálnou zamestnankyňou aj matkou väčšina z nich.

Aj uvedené faktory prispievajú k tomu, že ženy nielen na Slovensku, v porovnaní s mužmi stále čelia platovým rozdielom, čo má výrazný dopad na výšku ich finančných úspor, horšiu ekonomickú stabilitu, ale aj nižšie dôchodky. Jedným z dôvodov je aj neplatená práca, ktorá je ovplyvnená mužsko-ženskými stereotypmi. Slovenská spoločnosť je v tomto smere stále tradicionalistická, ženám pripisuje tradičnú rolu v domácnosti a naopak, úlohu muža vidí primárne vo finančnom zabezpečení.

Aj keď ženy aj muži pracujú na plný úväzok (36 hodín a viac), priemer hodín v platenej práci mužov je vyšší. Je to spôsobené tým, že ženy viac absentujú v práci v prípade, ak sú deti choré alebo sa o ne treba starať počas prázdnin či nepredvídateľných situácií. Navyše očakávanie dlhých pracovných hodín v niektorých mužsky dominujúcich odvetviach pôsobí na ženy odstrašujúco a prispieva k segregácii v povolaniach a sektoroch. Keď manželia pracujú veľmi dlhé hodiny, ich ženy s oveľa väčšou pravdepodobnosťou zanechávajú svoju vlastnú prácu. Druhá zmena (second shift) totiž pre zamestnané ženy zostáva realitou. Ženy, ktoré sú zamestnané na plný úväzok, robia v priemere denne 5 hodín platenej práce, ale neplatenú prácu znižujú len o 2,7 hodiny v porovnaní so ženami, ktoré nepracujú. Výsledkom je, že ich celková denná práca (platená aj neplatená práca) je dlhšia o 2,3 hodiny. Platená práca žien tak sama o sebe automaticky nemení rodové rozdelenie neplatenej práce. Významne neredukuje čas neplatenej práce žien. Rôzne štúdie uvádzajú, že redukcia neplatenej práce žien nie je ekvivalentná času, ktorý strávia v platenej práci, čo vedie k celkovému navýšeniu pracovných povinností pre zamestnané ženy. V skutočnosti na každých dodatočných 10 % zvýšenia podielu žien na trhu práce v pomere k mužom, pomer žien a mužov na neplatenej práci klesne len o 2 % - 3 %. Je to aj preto, že ženy sa zapájajú skôr do takých platených foriem práce, ktoré sú kompatibilné s ich povinnosťami starostlivosti (ILO, 2018).

Jedným z novších prístupov ku skúmaniu neplatenej práce je snaha vnímať a hodnotiť ju ako manažérsku činnosť, ako manažment domácností (Kika, Kollár, 2020). Tento prístup istým spôsobom kompenzuje rodové nerovnosti smerom k vyzdvihovaniu vedomostí, zručností a schopností žien, ktoré ju v prevažnej miere vykonávajú. Väčšina štúdií sa doteraz zameriavala na fyzický rozmer neplatenej práce (t. j. skutočné vykonávanie domácich prác alebo starostlivosť o deti), zatiaľ čo jej kognitívnemu rozmeru (t. j. premýšľanie, plánovanie, organizovanie, rozhodovanie atď.) sa venovalo menej pozornosti. Niektoré definície, ktoré sa objavujú v literatúre nerozlišujú medzi duševnou a emocionálnou zložkou neplatenej práce, emocionálnu zložku zahŕňajúcu aspekty citov a starostlivosti v partnerských alebo rodinných vzťahoch považujú za súčasť duševnej práce (Offer, 2014). Iné jasne odlišujú emocionálnu (afektívna zložka) prácu od duševnej práce (kognitívna zložka) (Daminger, 2019). Emocionálna práca je zameraná na udržiavanie vzťahov a podporu emocionálnej a psychickej pohody rodiny alebo partnera, zatiaľ čo duševná práca zahŕňa myslenie a kognitívne procesy potrebné na plánovanie a vykonávanie činností týkajúcich sa neplatenej práce v domácnosti a starostlivosti o deti. Duševná práca je

často automaticky sprevádzaná fyzickými činnosťami alebo naopak, napríklad vedenie rodinného kalendára plánovaním stretnutí alebo písanie nákupného zoznamu zapamätaním si, čo treba kúpiť. Z tohto dôvodu je niekedy ťažké jasne oddeliť tieto dva rozmery práce, čo vedie k tomu, že duševnej dimenzii sa prikladá menší význam. Najnovšie výskumy naznačujú, že rodová nerovnosť v duševnej práci môže mať negatívne dôsledky na pohodu a duševné zdravie žien: Vysoká kognitívna záťaž alebo multitasking sa spájajú so zníženou schopnosťou uplatňovať vôľu a prijímať dlhodobé rozhodnutia, ako aj so zvýšenou úzkosťou a stresom (Daminger, 2019). Skutočnosť, že kognitívny rozmer neplatennej práce bol v predchádzajúcich výskumoch do veľkej miery ignorovaný, môže viesť k podceneniu rozsahu rodovej nerovnosti a jej dôsledkov v tejto oblasti.

Záver

Komparácia vybraných aspektov neplatennej práce v domácnostiach v období pred a po pandémie Covid-19 zrejme neprekvapuje, hlavne čo sa týka jej pretrvávajúceho až zvyšujúceho sa objemu, ktorý naďalej v prevažnej miere vykonávajú ženy. Neplatená práca bola, je a naďalej ostane súčasťou života rodín a domácností pretože má výraznú ekonomickú ale aj sociálnu hodnotu. Jej časová, finančná, energetická, duševná a emocionálna náročnosť však vyžaduje zásadne optimalizovať jej vykonávanie.

Odlíšny dopad na ženy a mužov počas pandémie by mal byť dôkladnejšie analyzovaný a vyhodnotený. Získané dáta dovoľia nastaviť adresnejšiu a spravodlivejšiu pomoc na viacerých úrovniach, môžu priniesť argumenty, poznatky a osobné skúsenosti so zvládaním krízových javov a podporiť tak aktualizáciu zamerania verejných politik nielen v prípade opakovania pandemickej situácie (zákonné nároky týkajúce sa dovolení, systémy flexibilnej organizácie práce, opatrenia na efektívne zosúladzovanie pracovného a rodinného života, vyššie úrovne kompenzácie za otcovskú, rodičovskú a opatrovateľskú dovolenku, dlhšie obdobia neprenosnej rodičovskej dovolenky pre mužov, aby sa povzbudili k zdieľaniu zodpovednosti za výchovu detí, rozširovanie finančnej dostupnosti a množstva jasli a škôlok ale aj kľúčové kampane na zvyšovanie informovanosti o týchto opatreniach). Zmeny vyžadujú zásadné prehodnotenie rodových stereotypov na úrovni samotných rodín, otvorenejší prístup zamestnávateľov, ako aj zodpovedajúce legislatívne iniciatívy zákonodarcov.

Dodatok

Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1/0536/24 s názvom „Manažment slovenských domácností a rozhodovanie o neplatennej práci v postcovidovej ekonomike“.

Zdroje

ANDREW, Alison - CATTAN, Sarah. - DIAS, Monica - FARQUHARSON, Christine - KRAFTMAN, Lucy - KRUTIKOVA, Sonya - PHIMISTER, Angus - SEVILLA, Almudena. How are mothers and fathers balancing work and family under lockdown? The Institute for Fiscal Studies. IFS Briefing Note BN290, 2020, 31 p. ISBN 9781912805808.

Citácia 14.10.2024, dostupné na: <https://mk0nuffieldfounpg9ee.kinstacdn.com/wp-content/uploads/2020/04/BN290Mothersandfathersbalancingworkandlifeunderlockdown.pdf>

ANTONOPOULOS, Rania - HIRWAY, Indira (eds.). Unpaid Work and the Economy Gender, Time Use and Poverty in Developing Countries. UK, The Levy Economics Institute of Bard College, Palgrave Macmillan 2010, 325 s. ISBN 978-0-230-21730-0.

BIROLI, Pietro - BOSWORTH, Steven - DELLA GIUSTA, Marina - DI GIROLAMO, Amalia - JAWORSKA, Sylvia - VOLLEN, Jeremy. Family Life in Lockdown. Institute of Labor Economics, IZA DP No. 13398, Bonn, Germany, 2020. ISSN: 2365-9793. citácia 22.10.2024, dostupné na: <http://ftp.iza.org/dp13398.pdf>

CRODA, Enrica - GROSSBARD, Shoshana. Women pay the price of COVID-19 more than men. Review of Economics of the Household, 19(1), 2021, pp. 1-9, citácia 22.10.2024, dostupné na: <https://doi.org/10.1007/s11150-021-09549-8>

DAMINGER, Allison. The cognitive dimension of household labor. American Sociological Review, 84(4), 2019, pp. 609-633, citácia 22.10.2024, dostupné na: <https://doi.org/10.1177/0003122419859007>

DEL BOCA, Daniela - OGGERO, Neomi - PROFETA, Paola - ROSSI, Mariacristina. Women's and men's work, housework and childcare, before and during COVID-19. Review of Economics of the Household, 18(4), 2020, pp. 1001- 1017, citácia 22.10.2024, dostupné na: <https://doi.org/10.1007/s11150-020-09502-1>

CHUNG, Heejung. Gender, Flexibility Stigma and the Perceived Negative Consequences of Flexible Working in the UK. Social Indicators Research 151(2), 2020, pp. 521-45, citácia 10.9.2024, dostupné na: <https://doi.org/10.1007/s11205-018-2036-7>

KIKA, Marian - KOLLÁR, Ján. K niektorým otázkam rozhodovania slovenských domácností. Sociológia, roč. 52, č.4, s. 354-373, citované 10.10.2024, dostupné na: <https://doi.org/10.31577/sociologia.2020.52.4.15>

KIKA, Marian - MARTINKOVIČOVÁ, Miriam. Neplatená práca v slovenských domácnostiach - výskum, výsledky a súvislosti.

Sociológia, 2015, roč. 47, č. 5, s. 474-503. ISSN 0049-1225.

KURUC, Andrej (ed.) – KNAPKOVÁ, Miroslava – POVAŽANOVÁ, Mariana – KAŠČÁKOVÁ, Alena. Analýza ekonomickej hodnoty neplatennej práce vo vzťahu k HDP ako podklad pre vytvorenie nástrojov pre rodovo vyváženú deľbu práce. Hodnota neplatennej práce žien a mužov v domácnosti a jej férové rozdelenie. Štúdia a metodika. Bratislava, Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2023. ISBN 978-80-7138-186-0.

NAGY, Beáta – GEAMBAŞU, Réka – GERGELY, Orsolya – SOMOGYI, Nikolett. “In this together”? Gender inequality associated with home working couples during the first COVID lockdown. *Gender, Work and Organization*, 30(3), pp. 1059-1079, citácia 7.10.2024, dostupné na: <https://doi.org/10.1111/gwao.12971>

ILO, 2018. Care work and care jobs for the future of decent work. International Labour Office – Geneva: ILO, 2018. 526 s. ISBN: 978-92-2-131642-8; ISBN: 978-92-2-131643-5 (web pdf) https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_633135.pdf

OFFER, Shira. The costs of thinking about work and family: Mental labor, work-family spillover, and gender inequality among parents in dual-earner families. *Sociological Forum*, 29(4), pp. 916-936, citácia 4.10.2024, dostupné na: <https://doi.org/10.1111/socf.12126>

SAMMAN, Emma – PRESLER-MARSHALL, Elizabeth – JONES, Nicola – BHATKAL, Tanvi – MELAMED, Claire – STAVROPOULOU, Maria – WALLACE, John. Women’s work: Mothers, children and the global childcare crisis. London: Overseas Development Institute. Report March 2016. ISSN: 2052-7209. Citácia 23.9.2024, dostupné na: <https://cdn.odi.org/media/documents/10333.pdf>

Kontakt

doc. PhDr. Míriam Martinkovičová, PhD.
Katedra ekonómie EF UMB
Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica
Slovenská republika
E-mail: miriam.martinkovicova@umb.sk

JUDr. Jana Bedlovičová, PhD.
Katedra ekonómie EF UMB
Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica
Slovenská republika
E-mail: jana.bedlovicova@umb.sk

Sociální politika 2024: Budoucnost a proměny trhu práce

Editoři: Vladimír Barák, Vojtěch Krebs

Ilustrace na obálce: OpenAI: ChatGPT

Rok a místo vydání: 2025, Praha

Vydání: první

Náklad: 50

ISBN 978-80-245-2561-7 (print)

ISBN 978-80-245-2562-4 (on-line)

Vydala Katedra hospodářské a sociální politiky NF VŠE v Praze ve spolupráci s Nakladatelstvím OECONOMICA díky grantu Interní grantové soutěže VŠE F5/33/2025.

www.socialni-politika.cz